

وادی السلام

داود حسینی *

چکیده

وادی السلام قبرستانی است که تاریخچه بسیار طولانی دارد. وجود قبر آدم و نوح علیهم السلام در منطقه غری و ظهر کوفه و قبر دو پیامبر الهی هود و صالح علیهم السلام خبر از تاریخچه طولانی این سرزمین و این قبرستان می دهد. با ظهور اسلام و شکل گیری شهر کوفه در دوران اسلامی منطقه کوفه و اطراف آن اهمیت ویژه ای پیدا کرد. در این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی و بر اساس مطالعه کتابخانه ای به این سوال پاسخ داده می شود که: در روایات چه ویژگیهایی برای وادی السلام ذکر شده است؟ و چه زیارتگاههایی در این قبرستان وجود دارد؟ برآیند تحقیق نشان می دهد با توجه به روایات وارد شده از معصومین علیهم السلام ارواح مومنان به این قبرستان انتقال می یابد و عذاب و سوال و جواب از آنها برداشته می شود. از اینجا ارواح مومنان به پرواز در می آیند و به دیدار بستگان می روند. در این قبرستان قبر هود و صالح علیهم السلام، مقام امام صادق علیه السلام و مقام صاحب الزمان عجل الله تعالی فرجه و مشاهیری از علما شیعه وجود دارد.

کلید واژگان: وادی السلام، قبرستان، مدفون، کوفه، نجف

Hosseini1343@gamil.com

۱. مدیر گروه اخلاق و اسرار پژوهشکده حج و زیارت.

وادی السلام نجف به عنوان بزرگ‌ترین و کهن‌ترین قبرستان جهان اسلام، جایگاهی ممتاز در تاریخ، فرهنگ و اعتقادات شیعه دارد. با وجود اشارات فراوان روایی به فضیلت‌های این سرزمین، همچون انتقال ارواح مؤمنان، رفع عذاب قبر و قداست ویژه آن، بررسی‌ها درباره پیشینه تاریخی، مستندات روایی، زیارتگاه‌ها و همچنین تمایز میان باورهای معتبر و رفتارهای خرافی در این قبرستان به صورت منسجم و یک‌جا کمتر انجام شده است. از این جهت ضرورت دارد شناختی صحیح، مستند و عالمانه از ویژگی‌ها، تاریخچه و آداب مرتبط با این قبرستان ارائه شود. از سوی دیگر، رواج برخی رفتارهای خرافی و انتساب‌های فاقد پشتوانه روایی، لزوم بازخوانی نقادانه منابع و تفکیک آموزه‌های اصیل از باورهای نادرست را دو چندان می‌کند.

درباره وادی السلام آثاری در قالب کتاب‌های تاریخی نجف، مجموعه‌های روایی و مقالات پژوهشی نگاشته شده است؛ از جمله آثار، بَراقی، آل محبوبه، شوشتری و مقالاتی مانند نوشته مهدی پور درباره اماکن منتسب به امام زمان عجل الله تعالی فرجه در وادی السلام. با این حال، بیشتر این آثار یا به تاریخ عمومی نجف پرداخته‌اند یا تنها به نقل فضائل بسنده کرده‌اند. سؤال اصلی آن است که در روایات اسلامی چه ویژگی‌هایی برای قبرستان وادی السلام ذکر شده و چه زیارتگاه‌هایی در آن وجود دارد. این مقاله، با روش تحقیق توصیفی و مبتنی بر مطالعه کتابخانه‌ای است. داده‌ها از منابع روایی، تفسیری، تاریخی و رجال‌ی شیعه گردآوری شده و سپس با رویکرد تحلیلی، روایات مربوط به ویژگی‌های وادی السلام، پیشینه تاریخی آن و اعتبار انتساب اماکن بررسی شده است. در موارد لازم، به نقد سندی و محتوایی روایات نیز توجه شده است.

مفهوم شناسی

کلمه «وادی» در عربی به معنای سیل‌گاه و جایی است میان دو کوه و آبراهی که سیلاب در آن جاری می‌شود و اندک‌اندک در زمین فرومی‌رود. در فارسی، این کلمه را برای بیابان و

صحرا به کار می‌برند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۸۶۲). کلمه «السلام» نیز از نام‌های خدا (حشر: ۲۳)، و به معنای سلامت و مصون ماندن از آسیب و آفات ظاهری و باطنی است (همان، ص ۴۲۱).

در روایتی که از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل شده از واژه «وادی السلام» برای اشاره به این قبرستان استفاده شده است (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۳، ص ۲۴۳). برخی منابع این نامگذاری را به رسول خدا ص و جبرئیل نسبت داده‌اند (براقی، ۲۰۰۹م، ص ۲۴۳).

به جز کلمه «وادی السلام»، در برخی روایات با عبارت «ظَهْر الكَوْفَة»: (پشت کوفه) به این قبرستان اشاره شده است؛ برای مثال در روایتی که مجلسی دوم از عیاشی نقل کرده امیر مؤمنان علیه السلام می‌فرماید: نخستین مکانی که خدا را در آن عبادت کردند پشت کوفه بود. وقتی که خداوند فرشتگان را امر به سجده بر آدم کرد آنان در پشت کوفه سجده کردند (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۲، ص ۳۷).

ویژگی‌های وادی السلام

۱. انتقال ارواح مؤمنان به آن

وادی السلام آرامگاه ارواح مؤمنان، و بنا بر نظر بعضی بزرگان بهشت روی زمین برای ارواح مؤمنان است (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۳، ص ۲۴۳). امیرالمؤمنین علیه السلام برای خلوت با خدا از کوفه خارج می‌شد و به منطقه نجف و وادی السلام می‌آمد (همان) حضور حضرت در اینجا دلیل بر اهمیت این قبرستان است.

حَبَّةُ عُرْنَى می‌گوید: در محضر امیرمؤمنان علیه السلام بودم. در وادی السلام ایستاد و شروع به راز دل گفتن کرد؛ گویی با کسی سخن می‌گفت. به احترام آن حضرت مدتی ایستادم تا خسته شدم؛ پس نشستم تا حوصله‌ام سر رفت. باز هم ایستادم تا خسته شدم. باز هم آن قدر نشستم که حوصله‌ام سر رفت. این بار ایستادم و عبا را تا کردم و گفتم: ای امیرمؤمنان، از طول قیام شما من نگران شدم؛ ساعتی استراحت بفرمایید؛ پس عبا را روی زمین

پهن کردم تا بر روی آن بنشینند. فرمود: ای حبه، این چیزی جز گشت و گوی با مؤمن و انس با مؤمن نمی باشد. گفتیم: آیا آنها نیز با یکدیگر چنین گفت و گویی دارند؟ فرمود: آری، اگر پرده از مقابل دیدگانت کنار برود، خواهی دید که آنها نیز جامه به خود پیچیده، حلقه حلقه نشسته، با یکدیگر سخن می گویند. پرسیدم: آیا ارواح مؤمنان در اینجا گرد آمده اند یا پیکرهای آنها؟ فرمود: «أَرْوَاحٌ وَمَا مِنْ مُؤْمِنٍ يَمُوتُ فِي بُقْعَةٍ مِنْ بَقَاعِ الْأَرْضِ إِلَّا قِيلَ لِرُوحِهِ الْحَقِّ بِوَادِي السَّلَامِ وَ أَنَّهَا لَبُقْعَةٌ مِنْ جَنَّةِ عَدْنٍ»؛ «ارواح مؤمنان در اینجا گرد آمده اند. هیچ مؤمنی در هیچ بقعه ای از بقعه های روی زمین از دنیا نمی رود، جز اینکه به روحش گفته می شود: به وادی السلام بپیوند. به راستی آنجا بقعه ای از بهشت برین می باشد» (همان).

در روایتی دیگر اصبع بن نباته روایت می کند: مولای متقیان، امیرمؤمنان علیه السلام، روزی از کوفه بیرون رفتند تا به سرزمین «غری» (نجف فعلی) رسیدند و در آنجا روی خاک ها دراز کشیدند. ما به حضرت ملحق شدیم. قنبر عرضه داشت: اجازه دهید جامه ام را پهن کنم تا روی آن استراحت کنید. امام علیه السلام فرمود: نه، این خاک چیزی جز تربت مؤمن و یا مزاحمت مجلس او نمی باشد.

اصبع بن نباته می گوید: عرض کردم: مولای من، تربت مؤمن را متوجه شدیم که اینجاست و در آینده خواهد بود، ولی منظور شما را از مزاحمت مجلس مؤمن متوجه نشدیم. فرمود: «یا ابنِ نَبَاتَةَ، لَوْ كُشِفَ لَكُمْ لَرَأَيْتُمْ أَرْوَاحَ الْمُؤْمِنِينَ فِي هَذَا الظَّهْرِ حَلَقًا يَتَرَاوَرُونَ وَيَتَحَدَّثُونَ إِنَّ فِي هَذَا الظَّهْرِ رُوحَ كُلِّ مُؤْمِنٍ»؛ «ای پسر نباته، اگر پرده از برابر دیدگان شما کنار برود، خواهید دید که ارواح همه مؤمنان در این پشت گرد آمده، حلقه زده، با یکدیگر دیدار می کنند و از هر دری سخن می گویند که ارواح همه مؤمنان در این نقطه گرد آمده اند» (مجلسی، ۱۴۰۴ق، ج ۲۷، ص ۳۰۷).

در روایتی دیگر امام صادق علیه السلام هم به انتقال ارواح مؤمنان به وادی السلام تصریح کرده است. مروان بن مسلم به امام صادق علیه السلام عرض کرد: برادرم در بغداد زندگی می کند. می ترسم که اجلش در آنجا فرارسد. امام علیه السلام فرمود: «مَا تُبَالِي حَيْثُمَا مَاتَ أَمَا إِنَّهُ لَا يَبْقَى مُؤْمِنٌ فِي شَرْقِ الْأَرْضِ وَ غَرْبِهَا إِلَّا حَشَرَ اللَّهُ رُوحَهُ إِلَى وَادِي السَّلَامِ قُلْتُ لَهُ وَ أَيْنَ وَادِي السَّلَامِ قَالَ ظَهْرُ الْكُوفَةِ»؛

«چرا در اندیشه هستی که کجا بمیرد؟ بدون تردید هیچ مؤمنی در مشرق و یا مغرب زمین نمی‌میرد، جز اینکه خداوند روحش را به وادی السلام محشور می‌کند راوی پرسید: وادی السلام کجاست؟ فرمود: وادی السلام پشت کوفه است. (کلینی، ۱۳۶۵ق، ج ۳، ص ۲۴۳).

اگرچه این روایات از نظر سندی ضعف دارند، از مجموعه روایاتی که در این زمینه وارد شده می‌توان گفت مسئله انتقال روح مؤمنان به وادی السلام پذیرفتنی است.

۲. برداشته شدن عذاب و سؤال و جواب

یکی دیگر از ویژگی‌های سرزمین نجف و وادی السلام این است که خداوند با مؤمنانی مدفون در این خاک با محبتی خاص معامله می‌کند؛ چنان‌که روایت شده است: «أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام نَظَرَ إِلَى ظَهْرِ الْكُوفَةِ فَقَالَ مَا أَحْسَنَ مَنَظَرِكَ وَأَظْيَبَ قَعْرَكَ اللَّهُمَّ اجْعَلْ قَبْرِي بِهَا» «امیرالمؤمنین عليه السلام نگاهی به پشت کوفه کرد و فرمود: چه زیباست چشم‌انداز تو و چه پاک است خاک تو. خدایا، قبر مرا در آن قرار ده» (دیلمی، ۱۳۷۱ش، ج ۲، ص ۴۳۹).

دیلمی در *ارشاد القلوب* نقل می‌کند: از خواص خاک نجف آن است که عذاب قبر و سؤال نکیر و منکر از مدفونین آن برداشته می‌شود (همان).

۳. پرواز ارواح مؤمنان از وادی السلام

وادی السلام سرزمینی است که ارواح مؤمنان در آن اجازه پیدا می‌کنند به پرواز درآیند و به سوی دوستان خود سفر کنند. امام صادق عليه السلام فرمود: هر روز جمعه و عید قربان و فطر خداوند به رضوان نگهبان بهشت درباره ارواح مؤمنین در حالی که در بهشت هستند ندا می‌کند. خداوند به شما برای زیارت بستگانتان و دوستانتان از اهل دنیا اجازه داده است. سپس خداوند به رضوان امر می‌کند برای هر روح ناچه‌ای از ناچه‌های بهشتی بیاورد که بر پشت آن قبه‌ای از زبرجد سبز و زین آن از یاقوت تازه زرد (همراه با زینت‌های بهشتی مختلف) در فضای بهشت اجتماع می‌کنند. خداوند به جبرئیل امر می‌کند در میان اهل آسمان‌ها ندا دهد که از این مؤمنین استقبال کنید. همه ملائکه آسمان از آنها استقبال می‌کنند [و آنها

را مشایعت می‌کنند] تا آسمان دیگر تا اینکه به وادی السلام، که وادی در پشت کوفه است، فرود می‌آیند. سپس از آنجا به شهرها و بلاد اهل خود پراکنده می‌شوند تا با کسانی که در دنیا با آنها زندگی می‌کردند دیدار کنند. همراه آنان ملائکه‌ای هستند که صورت مؤمنین را از آنچه کراحت دارند بازمی‌گردانند، به سوی آنچه که دوست دارند متمایل می‌کنند و قبور بدن‌ها را زیارت می‌کنند تا اینکه مردم نماز بخوانند و از مصلاها به سوی منازلشان باز گردند. در این هنگام جبرئیل در میان آنها ندا می‌دهد که به سوی غرفه‌های بهشت کوچ کنید و همه به سوی بهشت کوچ می‌کنند (جمعی از علما، ۱۳۸۱ ش، ص ۱۸۷-۱۸۸).

زیارتگاه‌های وادی السلام

۱. قبر حضرت هود و حضرت صالح علیهما السلام

در قبرستان وادی السلام مزار دو تن از پیامبران الهی، حضرت هود و صالح علیهما السلام، قرار دارد. از امام حسن علیهما السلام سؤال شد: امیرالمؤمنین علیهما السلام کجا دفن گردید؟ فرمود: در ناحیه سیل‌گاه. [با پدرم] شبی از مسجد اشعث عبور می‌کردیم. پدرم فرمود: «فَإِذَا مَتَّ أَدْفِنُونِي فِي هَذَا الظَّهْرِ فِي قَبْرِ أَخَوَيَّ هُودٍ وَصَالِحٍ» (ابن طاووس، بی‌تا، ص ۳۹). در بعضی روایات فقط قبر هود آمده است: «ادْفِنُونِي فِي قَبْرِ أَخِي هُودٍ» (طوسی، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۳۴).

حضرت هود، از نوادگان حضرت نوح، یکی از ۲۶ پیامبری است که نام او در قرآن کریم

آمده است (نجم، ۱۴۰۶ق، ص ۴۹)؛ بدین صورت که خداوند هفت مرتبه از این پیامبر در قرآن کریم یاد کرده است. (اعراف: ۶۵؛ هود: ۵۰، ۵۳، ۵۸، ۶۰ و ۸۹؛ شعراء: ۱۲۴؛ نیز نجم، ۱۴۰۶ق، ص ۴۹). همچنین سوره‌ای به نام این پیامبر، «هود» در قرآن موجود است.

محل زندگی قوم هود در منطقه‌ای میان عمان و حضر موت قرار داشت. خداوند هود عليه السلام را مأمور کرد که قوم عاد را به پرستش خداوند دعوت کند و از پرستش بت‌ها بازدارد (ابن کثیر، ۱۳۸۸ق، ص ۹۳).

پس از سرپیچی قوم عاد و درخواست عذاب الهی (اعراف: ۷۰) حضرت هود به آنان از عذاب الهی خبر داد (اعراف: ۷۱). به امر خداوند در سرزمین احقاف، که سرزمین سرسبز و آبادی بود، هفت سال باران نبارید و آنها دچار قحطی شدند (جزایری، ۱۳۸۱ق، ص ۱۳۶). پس از آن خداوند برای عذاب قوم عاد ابر سیاهی فرستاد. قوم عاد گمان کردند که این ابر مقدمه باران است و خدایانشان آن را فرستاده‌اند؛ اما حضرت هود به آنان گفت: این عذابی است که خداوند برای شما مقرر کرده است؛ همان عذابی که شما از خدای من درخواست کرده‌اید (احقاف: ۲۴). سپس باد شدید سردی وزید. قدرت آن چنان بود که کافران را مانند تنه‌های نخل از زمین جدا می‌کرد و اجساد آن را به زمین می‌انداخت (قمر: ۱۸ - ۲۱).

خداوند حضرت صالح عليه السلام را برای هدایت قوم ثمود، که در ناحیه حجر در ساحل دریای سرخ نزدیک وادی القری و در مسیر حجاز به شام (طبری، ۱۳۸۷ق، ج ۱، ص ۲۲۶ - ۲۲۷) زندگی می‌کردند، فرستاد.

قوم ثمود از صالح پیامبر خواستند که شتر ماده‌ای (کلینی، ۱۳۶۵ق، ج ۸، ص ۱۸۷) از دل کوه به عنوان معجزه بیرون بیاورد تا آنان ایمان بیاورند (شعراء: ۱۵۴). خدا خواسته آنان را برآورد و ناقه‌ای از دل کوه بیرون آمد. صالح به آنان هشدار داد که متعرض ناقه نشوند؛ اما قوم ثمود ناقه را کشتند (اعراف: ۷۳؛ هود: ۶۴؛ شعراء: ۱۵۶). سپس حضرت صالح به آنان خبر داد که پس از سه روز به عذاب خدا گرفتار می‌شوند (هود: ۶۵). بنا بر برخی گزارش‌ها، در روز اول رنگ رخسار آنان زرد، روز دوم سرخ، و روز سوم سیاه شد و سپس به عذاب الهی گرفتار و

نابود شدند. (طبرسی، ج ۶، ص ۲۱). قرآن از عذاب قوم ثمود با نام‌های «صَاعِقَه» (فصلت: ۱۷، «صَیْحَه» (هود: ۶۵) و «رَجْفَه» (اعراف: ۷۸) یاد کرده است.

از منطقه سکونت قوم عاد و ثمود، که این دو پیامبر به سوی آنها مبعوث شدند، معلوم می‌شود که بدن این دو پیامبر به سرزمین نجف منتقل شد یا این دو پیامبر در اواخر عمر به این سرزمین کوچ کردند؛ اما محل دقیق دفن آنها معلوم نبوده یا در مکان فعلی شناخته نمی‌شده است.^۱ علامه بحرالعلوم (متوفای ۱۲۱۲ق) اولین بار نقطه‌ای را مشخص کرد تا حفر کنند. لوحی یافت شد که روی آن نوشته شده بود: «هَذَا قَبْرُ هُودٍ وَ صَالِحٍ» (مهدی‌پور، ۱۳۹۱). بر طاق گنبد حضرت هود و صالح علیه السلام نوشته شده است: «اولین سایبانی که بر فراز قبور مطهر هود و صالح ساخته شد به فرمان سید بحرالعلوم بود»؛ چنان‌که نخستین ضریح چوبی نیز به دست ایشان تهیه و نصب شد. آن‌گاه یکی از افراد خیر گنبد آن را با کاشی تزیین کرد. و تولیت آن را به محمدعلی قسام، جد اعلای تیره آل قسام، واگذار کرد و برخی زمین‌های زراعتی ناحیه کفل را برای آن وقف کرد. (همان).

به سال ۱۳۳۳ قمری قبور مطهر هود و صالح علیه السلام به دست نیروهای انگلیسی ویران شد (همان) پس از رفع محاصره انگلیسی‌ها، در سال ۱۳۳۷ قمری در همان نقطه‌ای که سید بحرالعلوم تعیین کرده بود بنای فعلی تجدید شد.

۲. مقام امام صادق علیه السلام

کنار مقام امام زمان علیه السلام در وادی السلام بنایی کاشی‌کاری با محرابی کوچک وجود دارد که به مقام امام صادق علیه السلام شهرت دارد. از زمان ساخت آن و علت انتساب آن به امام صادق علیه السلام هیچ دلیل و نشانه‌ای وجود ندارد. اگرچه امام صادق علیه السلام به زیارت

۱. تنها مجلسی در زاد المعاد در زیارتنامه امیرالمؤمنین علیه السلام به عنوان مجاوران آن حضرت یاد کرده است: السَّلَامُ عَلَیْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ عَلَی وَلَدَيْكَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ وَ عَلَی صَاحِبَيْكَ آدَمَ وَ نُوحَ وَ عَلَی جَارِيكَ هُودَ وَ صَالِحَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ...؛ سلام بر تو ای امیرالمؤمنین و بر دو فرزندت حضرت امام حسن و حسین و بر دو هم‌قبرت حضرت آدم و نوح و بر دو همسایه‌ات حضرت هود و حضرت صالح... (مجلسی،

امیرالمؤمنین (علیه السلام) مشرف شدند و در سه نقطه نماز خواندند (ابن قولویه، ۱۴۱۷ق، ص ۳۴)، هیچ نشانه تاریخی و روایی ای وجود ندارد که شاهد حضور و اقامه نماز توسط امام صادق (علیه السلام) در این مکان از وادی السلام باشد. ابان بن تغلب می گوید:

كُنْتُ مَعَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) فَرَّ بَطْهَرِ الْكُوفَةِ فَنَزَلَ وَ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَقَدَّمَ قَلِيلًا فَصَلَّى رُكْعَتَيْنِ ثُمَّ سَارَ قَلِيلًا فَنَزَلَ فَصَلَّى رُكْعَتَيْنِ ثُمَّ قَالَ هَذَا مَوْضِعُ قَبْرِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ قُلْتُ جُعِلَتْ فِدَاكَ فَمَا الْمَوْضِعَيْنِ اللَّذَيْنِ صَلَّيْتَ فِيهِمَا قَالَ مَوْضِعُ رَأْسِ الْحُسَيْنِ (ع) وَ مَوْضِعُ مَنْبَرِ الْقَائِمِ.

با امام صادق (علیه السلام) بودم. به پشت کوفه گذر کرد، از مرکب پیاده شد و دو رکعت نماز خواند. سپس مقدار کمی جلوتر آمد و باز دو رکعت نماز خواند. مجدداً پیش رفت و پیاده شد و دو رکعت نماز خواند و فرمود: اینجا محل قبر امام امیرالمؤمنین (علیه السلام) است. عرض کردم: فدایتان شوم، دو موضعی که در آن نماز خواندید چه بود؟ فرمود: جایگاه سر مبارک امام حسین (علیه السلام) و محل منبر حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه و آتیه).
به احتمال بسیاری یکی از این مکان ها مسجد حنانه بوده است که امام صادق (علیه السلام) در آن موضع نماز خوانده و سفارش به نماز کرده است. (طوسی، ۱۴۱۴ق، ص ۶۸۲).

۳. مقام صاحب الزمان (عجل الله تعالی فرجه و آتیه)

داخل وادی السلام پس از عبور از مرقد حضرت هود و صالح (علیه السلام) و رسیدن به خیابان

اصلی موقعیتی وجود دارد که به مقام صاحب الزمان علیه السلام مشهور است. این مقام دارای گنبد و بارگاه کاشی کاری شده است، اما درباره تاریخ پیدایش این مقام و علت انتساب آن به ولی عصر علیه السلام و زمان ساخت و پایه گذار آن مطلب مشخص و مستندی وجود ندارد. آنچه مشخص است این است که سید بحر العلوم (متوفای ۱۲۱۲ ق) آن را تجدید بنا کرده (شوشتری، ۱۳۶۳، ج ۱، ص ۳۱۹) و در سال ۱۳۱۰ قمری شخصی به نام سید محمد خان، یکی از پادشاهان هند، آن را تعمیر و اصلاح کرد.

علامه محمد تقی مجلسی (متوفای ۱۰۷۰ ق) در *لوامع صاحبقرانی*، که در سال ۱۰۶۶ قمری تألیف شده، از وجود این مقام در سال ۱۰۳۸ قمری یاد کرده است (مجلسی، ۱۴۱۴، ج ۸، ص ۸۱۷). نیز در محراب مقام حضرت مهدی علیه السلام سنگی موجود است که زیارتنامه حضرت بقیة الله علیه السلام بر آن نقش بسته است. تاریخ کنده کاری این سنگ نهم شعبان ۱۲۰۰ قمری است (آل محبوبه، ۱۴۰۶، ج ۱، ص ۹۶).

۴. قبور علما و مشاهیر مدفون در وادی السلام

به دلیل روایات موجود درباره فضایل وادی السلام و آثار دفن در این قبرستان بسیاری از دوستداران امیرالمؤمنین علیه السلام جهت بهره مندی از آثار این قبرستان و هم جواری با امیرالمؤمنین علیه السلام وصیت می کردند که در این قبرستان دفن شوند؛ حتی جنازه آنان از کشورهای دیگر به نجف منتقل، و در این قبرستان به خاک سپرده می شد. بسیاری از مشاهیر دینی، سیاسی و اجتماعی شیعه به وصیت خود یا به خواست نزدیکانشان، در این قبرستان دفن شده اند که برخی از ایشان عبارت اند از: آیت الله آقاسید جمال الدین گلپایگانی شارح صحیفه سجادیه، آیت الله آقاسید جمال الدین افجه ای عارف وارسته، آیت الله سید علی آقا قاضی طباطبائی، آیت الله شهید سید محمد باقر صدر، آیت الله آقا محمد رضا تنکابنی، آیت الله آصفی مرزدار آب های نیلگون خلیج فارس، شهید رئیسعلی دلواری و شهید ابومهدی المهندس.

همچنین می توان از شهیدان مدافع حرم علوی که در روزهای آغازین ورود آمریکایی ها

به عراق که در نجف به شهادت رسیدند و در وادی السلام مدفونند نام برد. شهیدان: «احمد کریمی»، «علی نیستانی»، «داود اسماعیلی» و «محمد حسین خفانی».

اما یکی از شهیدان سرشناس ایرانی مدفون در وادی السلام طلبه شهید «محمد هادی ذوالفقاری» است که به دست تکفیری‌های داعش در دفاع از حرم عسکریین به شهادت رسید و طبق وصیتش در وادی السلام نجف به خاک سپرده شد.

شیوه زیارت اهل قبور

۱. سلام کردن: امام صادق علیه السلام فرمود: هنگامی که انسان وارد قبرستان می‌شود و یا بالای قبری حاضر می‌شود خوب است به اموات این گونه سلام دهد: «السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْتُمْ لَنَا فَرِطٌ وَ نَحْنُ إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ» (کلینی، ۱۳۷۵ ش، ج ۳، ص ۲۲۹).
یا این سلام را که امیرالمؤمنین علیه السلام می‌خواند: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مِنْ أَهْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَا أَهْلَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ بِحَقِّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ كَيْفَ وَجَدْتُمْ قَوْلَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مِنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ بِحَقِّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ اغْفِرْ لِمَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ احْشُرْنَا فِي زُمْرَةِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» (شعیری، بی تا، ص ۵۰).

۲. تلاوت هفت بار سوره قدر: امام رضا علیه السلام فرمود: «مَنْ أَتَى قَبْرَ أَخِيهِ ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى الْقَبْرِ وَ قَرَأَ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ سَبْعَ مَرَّاتٍ أَمِنَ يَوْمَ الْفَرَجِ الْأَكْبَرِ أَوْ يَوْمَ الْفَرَجِ»؛ «کسی که به زیارت قبر برادرش بیاید و دست خود را بر روی قبر او بگذارد و سوره (انا انزلناه فی لیلة القدر) را هفت مرتبه بخواند از عذاب و سختی روز قیامت نجات می‌یابد» (کلینی، ۱۳۷۵ ش، ج ۳، ص ۲۲۹).

۳. تلاوت یازده باره سوره توحید: امام علی بن موسی الرضا علیه السلام فرمود: «مَنْ مَرَّ عَلَى الْمَقَابِرِ وَ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ أَحَدٌ إِحْدَى عَشْرَةَ مَرَّةً ثُمَّ وَهَبَ أَجْرَهُ لِلْأَمْوَاتِ أُعْطِيَ مِنَ الْأَجْرِ بِعَدَدِ الْأَمْوَاتِ»؛ «کسی که به قبرستان برود و سوره (قل هو الله احد) را یازده مرتبه بخواند و ثواب آن را برای اموات بفرستد به عدد مردگان به او پاداش داده می‌شود» (شعیری، بی تا، ص ۱۶۷).

۴. خواندن آیت الکرسی: امام علی علیه السلام فرمود: «إِذَا قَرَأَ الْمُؤْمِنُ آيَةَ الْكُرْسِيِّ وَ جَعَلَ ثَوَابَ قِرَاءَتِهِ

لَأَهْلِ الْقُبُورِ جَعَلَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ كُلِّ حَرْفٍ مَلَكًا يُسَبِّحُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ»؛ «هنگامی که مؤمن آیت الکرسی را بخواند و ثواب آن را به اهل قبرستان هدیه کند خداوند به ازای هر حرف آن ملکی قرار می دهد که تا روز قیامت برای او تسبیح می کنند» (دیلمی، ۱۳۷۱ ش، ج ۱، ص ۱۷۶).

۵. خواندن سوره یس: رسول خدا ﷺ فرمود: «مَنْ دَخَلَ الْمَقَابِرَ فَقَرَأَ سُورَةَ يَسْ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْهُمْ يَوْمَئِذٍ وَكَانَ لَهُ بِعَدَدٍ مِنْ فِيهَا حَسَنَاتٌ»؛ «کسی که وارد قبرستان شود و سوره یس را تلاوت کند خداوند بر اهل قبرستان تخفیف می دهد و به عدد مردگان قبرستان به او حسنه می دهد» (ابن فهد حلی، ۱۴۱۰ ق، ص ۱۰۵).

۶. خواندن دعا: از امام باقر علیه السلام خواندن این دعا بالای قبر وارد شده است: «اللَّهُمَّ اَرْحَمْ غُرْبَتَهُ وَصَلِّ وَحَدِّثْهُ وَانْسَ وَحَشَّتَهُ وَآمِنْ رُوعَتَهُ وَأَفِضْ عَلَيْهِ مِنْ رَحْمَتِكَ وَأَسْكِنِ إِلَيْهِ مِنْ بَرْدِ عَفْوِكَ وَسَعَةِ غُفْرَانِكَ وَرَحْمَتِكَ رَحْمَةً يَسْتَعْنِي بِهَا عَنْ رَحْمَةِ مَنْ سِوَاكَ وَاحْشُرْهُ مَعَ مَنْ كَانَ يَتَوَلَّاهُ»؛ «خدایا، به بی کسی او رحم کن و تنهایی او را به وصلت برسان، وحشت او را به انس مبدل ساز و اضطرابش را به امنیت بدل گردان و از رحمت خود بر او افاضه کن و از عفو گوارایت و بخشش وسیعت بر او برکت فرست. رحمتی که به واسطه آن از رحمت دیگری بی نیاز گردد و او را با کسانی که دوست دارد محشور فرما» (کلینی، ۱۳۷۵ ش، ج ۳، ص ۲۲۹).

رفتارهای خرافی در وادی السلام

در این قبرستان بعضی رفتارها صورت می گیرد که هیچ ریشه شرعی ندارد و خرافه و بی اساس است؛ برای مثال بعضی افراد نام خود را روی سنگ های این قبرستان حک می کنند تا روحشان پس از مرگ به این قبرستان منتقل شود یا از قبرستان برای تبرک خاک برمی دارند یا خاک برمی دارند ناخن و موی خود را در آنجا دفن می کنند. همان طور که گفته شد بر اساس روایات اگر فردی صالح و مومن از دنیا برود، هر کجای عالم باشد روحش به وادی السلام منتقل می شود، اما در صورتی که مؤمن و صالح نباشد، حتی اگر در وادی السلام دفن شود، هیچ ثمره ای نخواهد برد و بنا بر بعضی روایات روح او به برهوت منتقل می شود.

نتیجه‌گیری

وادی السلام از قبرستان‌های قدیمی و بزرگ شهر نجف است. در این قبرستان قبر دو تن از پیامبران الهی، هود و صالح علیهم‌السلام، قرار دارد. نامگذاری این قبرستان به وادی السلام به حدیث رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بازمی‌گردد. در روایات به انتقال ارواح مؤمنان به این قبرستان اشاره شده است؛ چنان‌که امیرالمؤمنین علیه‌السلام از خداوند می‌خواهد که در این سرزمین دفن شود. در این قبرستان مقاماتی زیارتی وجود دارد که در انتساب آنها و تاریخچه دقیق پیدایش آنها سند و دلیل معتبری وجود ندارد.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ابن طاووس، عبدالکریم بن احمد (بی‌تا)، فرحة الغری فی تعیین قبر امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه‌السلام فی النجف، قم، منشورات الرضی.
۳. ابن فهد حلّی، احمد بن محمد (۱۴۱۰ق)، عدة الداعی و نجاح الساعی، دار الكتاب الاسلامی.
۴. ابن قولویه، جعفر بن محمد (۱۴۱۷ق)، کامل الزیارات، به کوشش قیومی، قم، نشر الفقاهه.
۵. ابن کثیر، اسماعیل بن عمر (۱۳۸۸ش)، قصص الانبیاء، مصطفی عبدالواحد، قاهره، دار التحرير.
۶. آل محبوبه، جعفر شیخ باقر (۱۴۰۶ق)، ماضی النجف و حاضرها، بیروت، دار الاضواء.
۷. براقی، حسین (۲۰۰۹م)، تاریخ النجف المعروف بالیتمة الغریة و التحفة النجفیة فی الارض المباركة الزکیة، بیروت، دار المورخ العربی.
۸. جزایری، نعمت‌الله (۱۳۸۱ش)، النور المبین فی قصص الانبیاء، ترجمه فاطمه مشایخی، تهران، فرحان.
۹. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۳ش)، لغت‌نامه دهخدا، تهران، روزنه.
۱۰. دیلمی، حسن بن محمد (۱۳۷۱ش)، ارشاد القلوب، قم، شریف رضی.
۱۱. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق)، المفردات فی غریب القرآن، نشر الكتاب.
۱۲. شعیری، محمد بن محمد (بی‌تا)، جامع الاخبار، نجف، حیدری.
۱۳. شوشتری، عبداللطیف (۱۳۶۳ش)، تحفة العالم، به کوشش صمد موحد، تهران.
۱۴. طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۵ق)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، به کوشش گروهی از علما، بیروت، اعلمی.

۱۵. طبری، محمد بن جریر (۱۳۸۷ق)، تاریخ الطبری (تاریخ الرسل والملوک)، بیروت، دار الکتب العلمیه.
۱۶. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۴ق)، الأمالی، قم، منشورات مکتبه الداوری و دارالثقافة لطباعة و النشر و التوزیع.
۱۷. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۷ق)، تهذیب الأحکام (تحقیق خرسان)، تصحیح حسن الموسوی خرسان، تهران، دار الکتب الإسلامیه.
۱۸. عدهای از علما (۱۳۸۱ش)، الأصول الستة عشر، تصحیح مهدی غلامعلی، قم، دار الحدیث.
۱۹. قطب راوندی، سعید بن هبة الله (۱۴۰۹ق)، قصص الأنبياء ﷺ، تصحیح غلامرضا عرفانیان یزدی، مشهد، مرکز پژوهش های اسلامی.
۲۰. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۷۵ش)، الکافی، به کوشش علی اکبر غفاری، تهران، دار الکتب الاسلامیه.
۲۱. مجلسی، محمدباقر (۱۴۲۳ق)، زاد المعاد - مفتاح الجنان، تحقیق علاءالدین اعلمی، بیروت، الاعلمی للمطبوعات.
۲۲. مجلسی، محمدتقی بن مقصود علی (۱۴۱۴ق)، لوامع صاحبقرانی المشتهر بشرح الفقیه، قم، اسماعیلیان.
۲۳. مهدی پور (۱۳۹۱)، «اماکن زیارتی منتسب به امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف (بخش: وادی السلام و پیشینه آن)»، مجله انتظار موعود، ش ۱۱ و ۱۲، ۱۹ دی.
۲۴. نجار، عبدالوهاب (۱۴۰۶ق)، قصص الانبياء، بیروت، دار احیاء التراث العربی.